

aggregerad nivå, som kan vara till god hjälp för alla som studerar kvinnors arbete och försörjning under 1700- och 1800-talen.

I kapitel 5 presenterar Carolina Uppenberg sin forskning om det agrara tjänstefolkssystemet och maktrelationer i hushållen 1730–1860. Syftet är att analysera de förändringar av genuskontraktet som skedde när pigor och drängar inte kunde räkna med att en gång själva bli husbönder och husmödrar. Fokus ligger här på lagstiftning och den samtida diskussionen rörande tjänstefolkssystemet.

Antologins underrubrik är "Kvinnors arbete under tidig svensk industrialisering". I kapitlet om regionala arbetsmarknader finns ett kortare avsnitt med rubriken "Kvinnliga arbetare i industriell och kommersiell verksamhet". I övrigt är det mer fokus på landsbygdens bönder och deras anställda än på industrin. "Kvinnors förvärvsarbete 1750–1855" hade varit en mer rättvisande underrubrik.

Det är väl känt att folkräkningar och officiella källor underredovisar kvinnor och kvinnors yrkesarbete. Antologin *Kvinnors flit och slit* ska snarast ses som en första inventering av dessa källkritiska problem i Tabellverket. Det viktiga är att forskarna här visar att med rätt metod går det att lösa många av dessa problem. Men den visar också att det behövs betydligt mer forskning.

Södertörns högskola

KEKKE STADIN

Louise Lönnroth, *Doktor Dubb dikterar: Omsorg om fattiga barn i Göteborg 1800–1850* (Göteborg: Riksarkivet 2018). 494 s.

Forskningslitteraturen om den äldre fattigvården i Sverige före omkring 1850 kan i bästa fall gripa över mer än lokala organisationsfrågor och andra formaliteter. De stora omvälvande materiella och sociala förändringarna medförde vad dåtidens etablissemang kallade pauperisering, det vill säga antalet fattiga, ökade snabbt. Under lång tid och innan fabriksindustrialismen slagit igenom, innebar fattigdom brist på eller helt enkelt avsaknad av varaktiga försörjningsmedel. Andelen hel- och halvproletärer av totalbefolkningen tre- eller fyrdubblades. Gamla föreställningar om vård av fattiga gjorde sig emellertid gällande ända fram på 1900-talet. "Rätta" eller "hederliga" fattiga, de som oförskyllt förlorat möjligheterna till knappt uppehälle, ansågs kunna i all ödmjukhet begära samhällets understöd. De "orätta" eller "ohederliga" – lösdrivare (arbetslösa), lättingar och liderliga kunde inte påräkna någon sådan hjälp. Till gruppen "rätta" fattiga hörde exempelvis de

fattiga barn som antingen saknade mor och far eller hade föräldrar som inte alls tog hand om dem.

Om de fattiga barnen före omkring 1850 har tidigare skrivits några arbeten, till stor del inom ramen för historiedisciplinen. Louise Lönnroths nästan femhundra sidiga bok ingår i denna genre men skiljer sig samtidigt från den genom nya fruktbara infallsvinklar i viktiga avseenden. Mot bakgrund av det stora sammanhanget – den accelererande proletariseringen – försöker hon i ett jämförande perspektiv klarlägga normerna för fattigbarnsomsorgen och för den praktiska tillämpningen av dessa i Göteborgsområdet cirka 1800–1850. Hennes problemställning graviterar mot såväl fattigvårdens som allmänhetens verkliga attityder gentemot särskilt de fattiga barnen. Denna tematik rymmer fler aspekter än den rent historiska, vilket framgår av det klagande forskningsläget. Lönnroth kan bland mycket annat relatera till debatten om dåtidens inställning till barn och barns för tidiga död. (Philip Ariès m.fl.).

I Göteborg fanns under förra delen av 1800-talet tre större inrättningar för vård av fattiga barn: stadens barnhus, från början av 1700-talet och av allt att döma knutet till borgerskapets fattighus, Frimurarbarnhuset, grundat under 1730-talet samt Fattigförsörjningen som tillkommit kring sekelskiftet 1800 och som avsåg fattiga i allmänhet inklusive föräldralösa fattiga barn. Läkaren Pehr Dubb var som upplyst despot involverad i nästan alla nämnda åtaganden. Men Lönnroth visar att hans tålmod och välvilja hade sina gränser. Källmaterialet är delvis välbevarat, särskilt ifråga om Frimurarbarnhusets verksamhet under epoken. Något förenklat kan man konstatera att alla dessa inrättningar hyste relativt progressiva, upplysningsbetonade ambitioner som elementär skol- och yrkesutbildning samt uppfostran på kristen grund. Samtidigt – av förment finansiella skäl – kunde dessa inrättningar i realiteten till sist ändå inte uppnå sina högt ställda mål. Det skulle föra för långt att här diskutera alla de aspekter som belyses i Lönnroths förtjänstfulla framställning. Av stort intresse är emellertid dels vuxna personers mentalitet vis-à-vis fattigbarnen, dels den omaskerade sociala diskrimineringen i den praktiska barnfattigvården. I vår egen tid har vi vant oss vid normen att fostra barn med hänsyn till deras individuella karaktärsdrag. Individperspektivet saknades visserligen inte under 1800-talets första hälft, men hade då sällan kopplingar till tidens avancerade barnpsykologiska insikter. Socialisering inom över- och medelklassen stod därvidlag i förgrunden. Fattiga barn ur dessa samhällsklasser skulle diskret återföras till och förmås att stanna kvar på sin rätta sociala position. I övrigt tycks ett kollektivistiskt synsätt ha dominerat. Att de flesta barn skulle hållas till arbete, ofta fysiskt ansträngande, ansågs inte skadligt, tvärtom var detta ett viktigt inslag i själva uppfostran. Lönnroth ger tydliga exempel på den sociala diskrimine-

ringen vid fattigbarnvården. Vid Frimurarbarnhuset förekom så kallade inköp av fattiga barn från förhållandevis välbeställda föräldrar. Detta innebar att kvinnor som råkat i "olycka" anonymt kunde lämna sina späda barn till Frimurarbarnhuset mot en viss ersättning, det vill säga "inköp". Men även många andra grupper av fattiga mindre barn kunde, i filantropisk anda, tas om hand i detta barnhus.

Lönnroth har också kartlagt och analyserat vad man skulle kunna kalla följderna för barnfattigvården av den stora sociala och ekonomiska strukturomvandlingen. När den upplysningsbetonade, filantropiska barnfattigvården inte längre ansågs kunna finansieras på grund av fattigbefolkningens snabba ökning, återstod endast en utväg: utackordering av barnen i fosterhem på landsbygden. Under loppet av den allvarliga krisen efter år 1815 blev alltfler fattiga barn mot penningersättning utplacerade i fosterhem i landsbygdsocknar runt Göteborg, särskilt i Bergum socken norr om staden. På denna punkt har Lönnroth med framgång kunnat fördjupa svaret på den centrala frågan om mentaliteter och attityder gentemot de utsatta barnen. Utöver vad som på den punkten framgår av barnhusens arkivmaterial granskas också ett antal fall som nått rättsväsendet. Ty misshandel eller vanvård av fosterhemsbarnen tycks inte så sällan ha lett till myndigheternas ingripande.

Göteborgs universitet

THOMAS MAGNUSSON

Håkan A. Bengtsson & Lars Ilshammar (red.), *Demokratins genombrott: Människor som formade 1900-talet* (Lund: Historiska Media 2018). 300 s.

I *Demokratins genombrott: Människor som formade 1900-talet* tar en rad historiker, journalister och statsvetare sig an uppgiften att koppla ett samlat grepp kring den svenska demokratins införande. Denna antologi utgörs av tolv personporträtt samt inledande och avslutande essäer. Redan bokens titel slår an en ton, i stället för att berätta den bredare politiska historien är det aktörerna som står i fokus. Dock väger redaktörerna – historikern Lars Ilshammar och skribenten Håkan A. Bengtsson – upp dessa kortare biografier med en inledande och en avslutande essä, vilka tillhandahåller en kontextuell grund för resterande bokkapitel.

Boken är i viss mån en vetenskaplig produkt, även om den har försetts med populärvetenskaplig skrud. Käll- och litteraturlista existerar men ingen notapparat. Att presentera nya teorier om vägen till allmän rösträtt i den svenska historien är inte ambitionen för bokens författare. Bokens utgörs